

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו לֹא כֵן אָבִי כִּי זֶה הַבְּכֹר שִׁים יְמִינִי
 עַל רֵאשׁוֹ. וַיִּמָּאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יִדְעָתִי בְּנֵי יִדְעָתִי גַם הוּא
 יִהְיֶה לְעַם וְגַם הוּא יִגְדֹל וְאוֹלָם אָחִיו הַקָּטָן יִגְדֹל מִמֶּנּוּ
 וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִם... וַיִּשֶׂם אֶת אֶפְרַיִם לְפָנָיו מִנְשֵׂה
 (מח, יח"ב)

אוצר החכמה

יש לשאול:

א) ברור שהעובדה ש"אחיו הקטון יגדל ממנו" לא נעלמה מעיניו של יוסף (שהרי בדרגתם של האבות והשבטים אין מקום לטעות ולאי-ידיעה); מה היה איפוא תוכן הוויכוח בין יוסף ליעקב בשאלה את מי משני הבנים להקדים?

ב) אם אמנם דרגתו של אפרים נעלית מזו של מנשה - מדוע היה מנשה הבכור ולא אפרים?

והביאור בזה³⁸:

מצינו שמנשה ואפרים ביטאו בשמותיהם את היחס של יוסף אביהם לשיבתו במצרים: מנשה נקרא על שם געגועיו של יוסף לבית אביו ומאמציו להתגבר על הקשיים במצרים ("כי נשני אלקים את כל עמלי ואת כל בית אבי"³⁹); ואילו אפרים נקרא בשם המבטא שבח והודאה לקב"ה על הצלחתו במצרים ועל היתרונות שזכה להם בשהייתו שם ("כי הפרני אלוקים בארץ עניי").

שני עניינים אלו הם שני צדדים שצריכים להתקיים בעבודתם של בני ישראל בגלות ("בארץ עניי"):

מחד, על כל יהודי להיות בבחינת "מנשה" - לזכור תמיד שמקומו

38. וראה נועם אלימלך פרשתנו מח, יג.

39. מקץ מא, נא-נב. וראה בביאור שם - פרשת מקץ ביאור ט.

האמיתי הוא ב"בית אבי" ולא בגלות, ושעליו להיזהר ולהישמר מפני הסביבה המשכיחה את "בית אבי"; ויחד עם זאת עליו להיות גם בבחינת "אפרים" – להאיר את חושך הגלות על ידי תוספת אור וקדושה, ובכך להביא לידי עילוי גם בדרגת הקדושה שלו עצמה⁴⁰.

וזה היה תוכן הוויכוח בין יעקב ליוסף – איזו משתי עבודות אלו, המיוצגות על-ידי מנשה ואפרים, קודמת לחברתה:

יוסף – שירד בעצמו לגלות מצרים ועבד בה את עבודתו הרוחנית – סבר שמנשה קודם לאפרים, משום שזהו סדר העבודה בפועל: תחילה יש להיזהר שהגלות לא תשפיע לרעה, ורק אחר-כך ניתן לפעול כדי לגלות את היתרונות שבגלות עצמה; וזוהי גם הסיבה לכך שמנשה היה הבכור בפועל, מכיוון שכך הוא סדר העבודה.

יעקב, לעומת זאת, הקדים את הברכה לאפרים ("וישם את אפרים לפני מנשה"⁴¹) – מאחר שמשמעותה של הברכה היא נתינת כוח מלמעלה לצורך העבודה בגלות, ומנקודת מבט נעלית זו אפרים קודם למנשה, שכן המטרה העליונה והעיקרית בירידה לגלות היא לצורך העלייה והיתרון ("הפרני אלוקים") הנובעים מירידה זו ("ירידה צורך עליה").

*

על פי האמור יובן פירוש רש"י על הפסוק "המלאך הגואל אותי מכל

40. לפי זה יש להוסיף ולבאר את לשון הכתוב (לעיל פסוק ה) "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי", כמבואר במפרשים (אלשיך ועוד) שאפרים הוא כנגד ראובן, ומנשה כנגד שמעון:

מבואר בתורה אור (התחלת פרשתנו), שראובן הוא כנגד מידת החסד, ושמעון הוא כנגד מידת הגבורה. ולכן אפרים, שהוא כנגד ראובן, עבודתו היא בבחינת "עשה טוב" (מידת החסד) – החדרת קדושה בתוך הגלות עצמה; ואילו מנשה, שהוא כנגד שמעון, עבודתו היא ב"סור מרע" (מידת הגבורה) – זהירות מפני שכחת בית אביו.

41. גם בכך יש הוראה ליהודי הנמצא בגלות: אמנם בפועל עליו להקדים את העבודה שבבחינת "מנשה", אבל כדי להצליח בכך עליו לדעת שהמטרה העיקרית היא בעבודה שבבחינת "אפרים" (היתרון הבא על-ידי העבודה בגלות), שכן ידיעה זו היא הנותנת לו את הכוח לעמוד בפני קשיי הגלות ולא לשכוח את "בית אביו".

רע יברך את הנערים"42 – "מנשה ואפרים", שמקדים את מנשה לפני אפרים⁴³, בניגוד לסדר ברכתו של יעקב לאחר-מכן – "ישימך אלקים כאפרים וכמנשה"44:

בברכתו של יעקב לאפרים ומנשה כשלעצמם – הוא אכן הקדים את אפרים לפני מנשה, שכן מנקודת מבטו של יעקב אפרים הוא החשוב והנעלה יותר (כאמור); אולם כשכלל את מנשה ואפרים בברכתו של יוסף ("ויברך את יוסף ויאמר") – הקדים את מנשה לאפרים, שכן גם יעקב ידע שמנקודת מבטו של יוסף מנשה קודם לאפרים.

(לקו"ש חט"ו ע' 432 ואילך)

יד

אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֲמֹרִי בְּחֶרְבִי וּבְקִשְׁתִּי (מח, כב)

"בצלותי ובבעותי" (תרגום אונקלוס)

צריך ביאור: מאחר שפירוש המלים "בחרבי ובקשתי" הוא "בצלותי ובבעותי", כפי שפירש גם רש"י: "חכמתו ותפילתו" – מדוע נאמר בכתוב "בחרבי ובקשתי", ולא נאמר במפורש שהכוונה היא לתורה ולתפילה?

ויש לומר בדרך הרמז:

אחד ההבדלים בין התורה שבכתב לתורה שבעל פה הוא ביחס לאומות העולם: התורה שבכתב מופנית גם אל אומות העולם, ואילו התורה שבעל פה שייכת רק לבני ישראל⁴⁵.

42. לעיל פסוק טז.

43. וראה משכיל לדוד שם.

44. פסוק כ.

45. ראה שדי חמד, פאת השדה מערכת האל"ף כלל קב, ובנסמן שם (בהוצאת קה"ת - כרך ז ע' א'תקטו ואילך).